

Nødvendighedens transformationer

Dansk identitet og politisk tale

Forfatteren Kirsten Thorup udtalte i 2013 følgende om forholdet mellem det danske samfund og måden, hvorpå dets deltagere samtaler:

“ Man føler sig udelukket fra debatten, fordi der kører en massiv retorik om, at reformerne og de økonomiske stramninger ikke bare er tvingende nødvendige, men også den eneste vej ud af krisen [...]. Under reformdebatterne er der sket en polarisering og fragmentisering af samfundet i alle disse forskellige grupperinger, som hele tiden bliver nedgjort og skilt ud fra normen. (Borg & Pihl-Andersen 2013)

Kort tid efter skrev forfatter og samfundsdebattør Jacob Holdt i *Kristeligt Dagblad*:

“ Nødvendighedens politik har gennemsyret den demokratiske samtale i lang tid. Nu har den også fundet vej til værdidebattens og demokratiets kerne, nemlig hjælpen til dem uden en stemme [...]. Vi er blevet en lille bitter nation frem for en humanitær stormagt. (Holdt 2014)

Torup og Holdt stiller enslydende diagnoser: Den danske identitet er i krise, fordi den fælles offentlige samtale er i krise. Det danske “vi” er ramt af opløsning, og denne opløsning er igangsat af bestemte ord og tekster; nemlig ord og tekster, der knytter an til ideer om nødvendighed.

Regeringen Thorning-Schmidt (2011-2015) satte med sine reformer af blandt andet førtidspension og fleksjob, kontanthjælp, folkeskole og SU markante aftryk på organiseringen af danskernes hverdag. Debatten om indførelsen af reformerne satte samtidig en række markante identitetspolitiske spor, ikke mindst i form af en intens debat om, hvordan en politisk samtale kan og bør udfolde sig, og hvad den politiske samtale betyder for dem, den har konsekvenser for. Thorup og Holdt udpeger med deres kritiske kommentarer et af denne debats absolutte brændpunkter, nemlig brugen af nødvendighed som begrundelse for ændringer af samfundets indretning.

Vi sætter os i det følgende for at undersøge aspekter af de diskursive kampe omkring brugen af nødvendighedsargumenter under Regeringen Thorning-Schmidt. Artiklens ene mål er at belyse forholdet mellem offentlig debat og forhandlinger af dansk identitet. Som Bruno Latour har hævdet, fx i “What if we *Talked* Politics a Little” (2003), så skaber en politisk samtale, bredt forstået, den gruppe, hvis virkelighed samtalen er om. Når den politiske debat bliver selvrefleksiv og tematiserer ikke bare et eller andet emne, men selve måden, der tales på – sådan som tilfældet var i debatten om brugen af nødvendighed – så viser disse gruppedannelsesdynamikker sig særligt tydeligt. Nødvendighedsdebatten giver dermed et sjældent indblik i de typisk skjulte processer, hvorigennem demokratiske fællesskaber bliver til og udvikler sig; den viser, hvordan større sociale fællesskaber, fx forestillingen om en dansk identitet, ikke blot taler om det politiske, men tales frem af det politiske.

Artiklens andet mål er at vise, at nødvendighedsargumentet på tværs af teksttyper, genrer og aktører kan transformeres over tid og komme til at tjene radikalt forskellige funktioner. Vi argumenterer for, at diskussionen og forhandlingen af nødvendighed i dansk politik fra 2011 til 2015 udvikler sig gennem tre faser og fungerer som henholdsvis et skjold, et sværd og et spøgelse. Indledningsvist brugte den socialdemokratisk ledede regering nødvendighed til at begrunde det omfattende reformarbejde, som de igangsatte i finanskrisens kølvand. Regeringens reformforsvar faldt imidlertid en række kritikere for brystet, som reagerede ved at angribe den måde, hvorpå regeringen havde præsenteret ændringerne. Endeligt forholdt regeringen sig til kritikken af nødvendighedsargumentet ved på forskellige måder at afvise dels kritikken, dels deres egen tidligere brug af nødvendighed som argument. Samlet set ønsker vi at belyse, ikke blot hvordan brugen af nødvendighed transformeres i løbet af denne debat, men også hvordan nødvendighedsargumenterne transformerer debatten selv såvel som den gruppe, debatten konstituerer.

Artiklen falder herfra i tre dele, idet vi først opholder os kort ved generelle betragtninger om brugen af nødvendighedsargumenter, dernæst ved forholdet mellem politisk tale og identitetsdannelse for endelig at følge forholdet mellem transformationerne i brugen af nødvendighedsargumenter og forestillingerne om dansk identitet via nedslag i en stribe ganske forskellige tekster fra dansk offentlighed fra 2011 til 2015. Metodisk bedriver artiklen en vis usystematisk eklekticisme, idet vi trækker på læsestrategier fra diskursanalyse, fra retorisk kritik¹ og fra Latour-inspireret aktør-netværk tænkning.

Det rent og skært nødvendige?

“Det kan være nødvendigt at rydde op på sit værelse, det kan være nødvendigt at gå i skole. Det kan være nødvendigt at rydde op i dansk økonomi. Der er mange ting, som er nødvendige”. Sådan sagde Danmarks socialdemokratiske statsminister Helle Thorning-Schmidt på et pressemøde tirsdag den 28. maj 2013 (Thorning-Schmidt 2013). Skønt lettere pudsigt virker sammenligningen mellem privat orden og økonomisk påpasselighed ikke umiddelbart kontroversiel. Nogle ting er man vel nødt til at gøre, og så er det jo bedre at få dem overstået i stedet for at brokke sig?

Men hvad er det egentligt, Thorning-Schmidt gør, når hun benytter nødvendig-

hed i ovenstående? Hvordan fungerer nødvendighedsargumenter? Typisk bruges nødvendighed af afsenderen af en ytring til at markere, at vedkommende opfatter et kausalitetsforhold som meget tvingende. Nødvendighed er med andre ord en modalitetsmarkør: “Modal expressions are those which signal a particular attitude on the part of the speaker to the proposition expressed or the situation described” (Cruse 2000, 286). Ved at benytte nødvendighed signalerer afsenderen, at der ikke er alternativer til den fremsatte ytring. Alan Cruse skelner mellem “natural necessity for expectations based on the nature of the physical universe, and social necessity for expectations based on human laws and social convention” (56). Et eksempel på naturlig nødvendighed er tyngdekraften, som mennesket ikke kan ændre. Naturlig nødvendighed kan ikke påvirkes af sprog. Den nødvendighed, Thorning-Schmidt omtaler, er et eksempel på social nødvendighed: Man skal rydde op på sit værelse, fordi en autoritet eller forholdene tilsiger det. En sådan nødvendighed er i princip åben for forhandling og mulig at ændre ved hjælp af sprog.

Nødvendigheden henter sin retoriske kraft i det forhold, at det af og til vanskeligt kan afgøres, om præmissen for nødvendigheden er naturgiven og dermed uden for diskussion, eller om den er social og dermed åben for forhandling. Nødvendigheden fungerer ifølge Daniel Skinner som en form for logik: “Necessity’s theoretical power stems from its use of metaphors of logic and other metaphysics to make contingent human relations seem fixed, the possible impossible and the very much evitable inevitable” (2009, 21). Ved at benytte nødvendighed kan retor få en sag til at fremstå, så det ser ud, som om løse forhold er fastlagte, at mulige løsninger er umulige, og at ændringer, der kan undgås, er uundgåelige.

Hvad enten man abonnerer på Aristoteles’ idé om retorikken som drøftelse og rådslagning (Aristoteles 2007) eller Kenneth Burkes idé om identifikation (Burke 1945), så har de den præmis til fælles, at retorikken beskæftiger sig med det, der kan ændres. Retorikken er læren om talen om det, der ikke ligger fast og er givet på forhånd, men som kan forandres med sprog og altså er åbent for diskussion. Når en retor installerer nødvendighed i en politisk sammenhæng, udfordrer vedkommende fundamentale præmisser for den deliberative debat og dermed retorikkens selvforståelse.

Politisk tale og autonomiens paradoks

At nødvendighedsargumenter kan udfordre den politiske samtales mulighed, forekommer indlysende. Lidt mindre selvfølgelig er påstanden om, at politisk samtale ikke bare er noget, der finder sted blandt medlemmer af en gruppe, men at politisk samtale er det, der i første omgang muliggør en gruppes tilblivelse, og som aftegner gruppens identitet. I “What if we *Talked* Politics a Little?” (2003) præsenterer Latour sine ideer om det politiske som en form for tale, snarere end som et bestemt sæt af emner eller som noget, der varetages af bestemte personer eller institutioner. I Graham Harmans udlægning formuleres det som “a specific *manner* of dealing with things” (Harman 2014, 83). Hvad er nu den politiske tales funktionsmåder?

Latour tager udgangspunkt i den observation, at nutidens politiske debat er underlagt massiv kritik: Den politiske samtale er i krise, lyder det, fordi den savner

transparens, rationalitet og forbindelse til virkeligheden. Den politiske tale er “always disappointing” (Latour 2003, 145), den excellerer i “truisms, clichés, handshakes, half-truths, half-lies, windy words, repetitions mostly, *ad nauseam*” (145). Politisk tale er middelbar, besværgelig, omstændelig, langsom, manipulerende og digressiv.

Latours egen kritik sætter nu ind, ikke mod den politiske debats hang til omveje, men mod kritikken af den politiske debat. Hans kritik af kritikken har som sin væsentligste pointe, at hvis den politiske samtale er truet, så er det ikke af mangel på sandhed, tro og pædagogik, men af mangel på indsigt i, at det netop er manglen af sådanne størrelser, der kendetegner den politiske samtale. Sagt anderledes: Man går nødvendigvis fejl af det politiske, hvis man forsøger at forstå det gennem sammenligninger med andre diskursformer, fx religiøse, videnskabelige, pædagogiske eller kunstneriske. Latour ikke bare karakteriserer, han advarer: “above all, do not explain politics by something else” (150). Insisterer vi alligevel på at gøre det, så risikerer vi at miste sansen for det politiske, som altså hos Latour ikke er noget automatisk givet.

Hvad er da den politiske samtale, hvis den betragtes på sine egne præmisser? Latour taler om “regimes of articulation” (144) som det, der ligger under og muliggør ethvert diskursfællesskab (fx religionens eller videnskabens). Set fra denne position lyder spørgsmålet til det politiske derfor: “What is the tone characterizing this enunciation regime?” (144); det politiske undersøges altså som en “*manner of speech*” (145) og følgelig ikke noget, der er begrænset til bestemte sfærer, zoner eller institutioner.

Det særlige ved det politiskes tone eller klang, positivt formuleret på det politiskes egne betingelser, er nu følgende: “It aims to allow to exist that which would not exist without it: the public as a temporarily defined totality” (148). Den politiske tales digressioner og undvigemanøvre, som omverdenen nedværdigende betegner som “spin”, afviger ikke fra en (eller anden) direkte sandhed, men udgør det eneste middel til at markere konturerne af større grupperinger og fællesidentiteter: “there are no other mediations to temporarily spawn the social” (148).

Disse gruppedannelser, siger Latour videre, skaber feedback-loops, der dels danner “several into one”, dels danner “one into several”. Det første kalder Latour “representation”, det andet kalder han “obedience” (149). Individets autonomi opstår i kraft af det, Latour omtaler som et paradoksalt dobbelt bedrag (“dual infidelity”, 152): Den valgte (“the one”) bedrager dem, hun repræsenterer for at skabe en midlertidig enhed, ligesom de mange (“the several”) bedrager den valgte, når de forvandler hendes beslutning til individuelle handlinger. Dette autonomiens paradoks er den politiske tales paradoks og bestemmer dens karakter af evigt snirkende og snørklende forhandling. Den udbredte kritik af den politiske tale går fejl af dette funderende paradoks, når den anklager den politiske tale for at være uigennemsigtig, hildet og virkelighedsfjern.

Det foranderlige, variable, stadig kredsende og omkredsende er ikke noget, der skal undgås, men selve nøglen til at forstå det politiske og dets tale. Gruppen forandrer sig hele tiden, derfor må den hele tiden cirkles på ny: “there is no other way to produce groups than the (re)grouping allowed by the constant resumption of

political representation” (150). Derfor hjemfalder den politiske tale til omskiftelighed, til gentagelser med forskelle, til omveje; talens kendetegn er en “constituent stammering” (160).

Latours idé om individets paradoksale autonomi mellem repræsentation og adlydelse lader sig umiddelbart overføre på den konkrete situation, Regeringen Thorning-Schmidt stod i, da de i 2011 overtog styringen af et land, der økonomisk var kraftigt påvirket af især globale finansielle kriser. Statsministeren repræsenterede, som leder af den folkevalgte regering, danskerne (“several into one”), mens danskerne, som skulle implementere og leve med regeringens beslutninger, adlød (“one into several”). Det dobbelte bedrag, som ifølge Latour både konstitueres af og er konstitutivt for den politiske tale, består her i, at regeringen momentant må op-hæve repræsentation for overhovedet at kunne komme med et samlet bud på løsnin-ger, mens den danske befolkning omvendt ikke kan adlyde fuldstændigt, eftersom de præcise anvisninger altid vil forandre sig, når de implementeres.

Interessant er det nu at se, hvordan regeringens bud på, hvordan og hvorfor dan-skerne skulle handle i denne vanskelige situation, også blev et bud på, hvem dan-skerne er, og videre, at medlemmer af denne gruppe faktisk responderede kritisk på det, som regeringens politiske tale var i færd med at gøre ved gruppens sammen-hængskraft. Centralt stod her forestillinger om nødvendighed.

Helt kort om valget af empiri: Vi har indsamlet forekomster af “nødvendighed” og “nødvendig” i et stort antal ganske forskellige tekster (blandt andet pressemøder og taler, pressemeddelelser fra Stats- og Finansministeriet, baggrundsartikler, de-batindlæg, kronikker og interviews). Tidsligt er empirien afgrænset til perioden un-der Regeringen Thorning-Schmidt, hvilket vil sige fra oktober 2011 til medio 2015. Regeringen bestod indledningsvist foruden Socialdemokratiet af Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti. Denne konstellation ændrede sig i januar 2013, da SF valgte at forlade regeringssamarbejdet efter uenighed om salget af statens aktier i energiselskabet DONG Energy til Goldman Sachs. Vi vender os nu mod den første af tre faser i det, vi ser som tre transformationer.

Nødvendighed som skjold

Nødvendighed var fra regeringens første offentlige fremtrædener en afgørende del af deres argumentation for økonomiske reformer, som igen var en helt afgørende del af deres politiske dagsorden. I regeringsgrundlaget “Et Danmark, der står sammen” fra oktober 2011 gøres der opmærksom på, at “vi også [er] nødt til at hæve indtæg-terne” (Regeringen 2011, 9) ved blandt andet at gennemføre reformer. Thorning-Schmidt talte til Folketingets åbning i oktober 2011 om økonomisk krise og behovet for reformering: “Ingen skal være i tvivl, om at de nødvendige og svære beslutnin-ger vil blive truffet” (Thorning-Schmidt 2011) og videre: “Det er vores mål, at der mindst skal være balance på de offentlige finanser i 2020. Det er et ambitiøst mål. Men det er nødvendigt. Økonomien må ikke skride igen. [...] Vi skal nedbringe det store underskud. Det er nødvendigt for at komme videre” (ibid.). Et par måneder ef-ter stemte finansminister Corydon i i et interview med Reuters Finans, idet han gen-drev potentiel kritik af reformernes konsekvenser med bemærkningen: “Man må

indstille sig på nogle løsninger, som ikke er perfekte, men til gengæld nødvendige” (Reuters 2012). På et pressemøde i februar 2012 sagde Thorning-Schmidt i forbindelse med fremlæggelse af reformer af førtidspension og fleksjob, at reformerne er nødvendige for at “lukke hullet” (Thorning-Schmidt 2012) og spare staten penge. Regeringens betragtninger blev gjort alment gældende med kommentaren: “Og alle ved, at det er nødvendigt at komme i gang med de her reformer” (ibid.).

Vores valg af genstand fra denne første fase af brugen af nødvendighedsargumentet er en helt femte tekst, nemlig den økonomiske plan “Danmark i arbejde”, som blev offentliggjort maj 2012 af Finansministeriet (Regeringen 2012). Den er på flere måder en nøgletekst, hvad angår brugen af nødvendighedsargumenter, idet de fremstår både tydeligt og ofte. Planens overordnede formål er at redegøre for de problemer, dansk økonomi menes at have frem mod år 2020, samt at fremlægge løsninger herpå.

Indholdsmæssigt kan tekstens mange temaer opdeles i to overordnede, dominerende diskurser, nemlig økonomisk krise og reform. Den økonomiske diskurs optræder bag eller under hovedparten af teksten, fx formuleret således: “Efter den økonomiske krise satte ind i 2008, har vores velstand fået et knæk. Vi har mistet arbejdspladser. Vores produktion er faldet mere end i andre lande. Derfor har regeringen kickstartet dansk økonomi” (5). Planen udpeger konkurrenceevne, demografi og offentlig økonomi til at være “de tre grundlæggende udfordringer, som Danmark står med” (5). Første og sidste af disse punkter er tydeligt økonomisk forankrede, og da det tilføjes om demografien, at den har risiko for at “svække vores muligheder for vækst og udvikling” (6), gælder denne forankring også her. Danmarks udfordringer fremstilles dermed som værende af økonomisk karakter. Reformdiskursen præsenteres som løsninger på den økonomiske krise, fx således i tekstens indledning: “Regeringen vil gennemføre reformer for at sikre gode job, fremgang for familiernes økonomi og en tryk velfærd” (5).

Nødvendigheden får sin centrale rolle derved, at den forbinder krisediskursen med reformdiskursen. Tekstens overordnede nødvendighedsargument kan konkretiseres med følgende eksempel fra teksten: “Efter den økonomiske krise satte ind i 2008, har vores velstand fået et knæk. [...] Derfor har regeringen kickstartet dansk økonomi. [...] Men det er ikke nok med en kickstart [...]. Det er nødvendigt med reformer [...]” (5). Citatet opstiller først et samfundsmæssigt sagforhold, der gælder, nemlig at krisen har forringet velfærden. Den efterfølgende del om kickstarten fungerer som det, en toulmisk analyse ville kalde en rygdækning. Til sidst hævdes det, at reformer er nødvendige. Til at forbinde tekstens eksplicite belæg og påstand benyttes den implicite hjemmel, at hvis velfærden er forringet, så er reformer nødvendige. Påstanden om, at reformer er nødvendige, kan fungere som belæg i et nyt argument.

Som det fremgår, fastlægger regeringen forholdet mellem den økonomiske krise og regeringens politik som bestemt ved nødvendighed. Den økonomiske krise præsupponeres, så i første omgang er det vanskeligt ikke at acceptere denne præmis. Ved at omtale visse politiske beslutninger og reformer som nødvendige opstiller regeringen meget snævre rammer for en potentielt efterfølgende offentlig debat: Hvis noget er nødvendigt, skal det gøres, hvorfor yderligere debat og deliberation

er overflødig. I denne brug fungerer nødvendigheden altså som et skjold, hvor regeringen kan gemme sig bag ved nødvendighedens tilsyneladende logiske tvang for at undgå at blive angrebet og kritiseret. I en latoursk optik forbyder en sådan brug af et nødvendighedsargument sig mod den politiske tales “*manner of speech*” (Latour 2003, 145). Ved ikke at anerkende den politiske tales mulighedsrum som en forhandlingens zone, præget af digressiv snirklen og stridende flerstemmigheder, er regeringen med nødvendighedsstrategien i færd med at træde ud af den politiske tale som sådan. Strategien truer dermed med at erodere betingelserne for den gruppedannelsesproces, som Latour udpeger som den politiske tales vigtigste funktion: uden alternativernes “constituent stammering” (160) ingen stadige forhandlinger om gruppens grænser og derfor, potentielt, ingen gruppeidentitet. Gruppen forholdt sig imidlertid ikke passivt, som vi nu skal se.

Nødvendighed som sværd

Nødvendighedsargumenter har som nævnt evnen til, ifølge Skinner, at gøre “the [...] evitable inevitable” (2009, 21), at reducere et komplekst sæt af mulige valg til en streng kausal lovmæssighed. I løbet af 2012 og 2013 meldte flere forskellige stemmer sig med indvendinger mod regeringens brug af nødvendighedsargumentet. Kritikken af regeringens brug af nødvendighedsargumenter i de økonomiske og reformistiske diskurser rettede sig mod introduktionen af sådanne tilsyneladende ufravigelige handlingsanvisninger i den politiske debat. Formuleret med Latour opfattede kritikerne regeringens nødvendighedsargumenter som afpolitiseret tale, som en tale, der forsøger politikens mulighedsafsøgende snirklen til fordel for logisk tvingende forbindelser mellem tilstand og tiltag. Vi opholder os i det følgende ved tre tekster, der tematiserer og kritiserer “nødvendighedens politik”. Med disse tekster transformeres nødvendigheden fra at have været et kritikafvisende skjold til at være et sværd, hvormed regeringen kan angribes.

Overordnet set vender kritikerne af “nødvendighedens politik” sig mod, hvad de ser som to konsekvenser af denne form for tale. Nødvendighedsargumentet, hævder kritikerne, annullerer for det første muligheden for at overveje andre muligheder. Ved ikke blot at foreslå økonomiske reformer, men at forbinde disse kausalt med en stram definition af makroøkonomiske hensyn, lukker regeringen reelt for andre måder at tænke både årsager og virkning på. For det andet – og det er her, denne debat tydeliggør noget, som gælder enhver politisk debat, men som normalt ikke bringes for en dag, nemlig at en politisk debat i sig altid også rummer en debat om konturerne og identiteten af den gruppe, som dannes via debatten – hævder kritikerne, at nødvendighedens politik forbyder sig mod hensynet til det fællesskab, som reformerne berører, og dermed mod bestemte forestillinger om, hvad det danske er eller kan være. Nødvendighedens politik, siger kritikerne, bliver et anslag mod dansk identitet, fordi regeringen med afpolitiseringen siges at svigte den repræsentatives pligt til at bedrive, hvad vi tidligere citerede Latour for at kalde “the constant resumption of political representation” (2003, 150).

I *Berlingskes* baggrundsartikel “Hvad skal vi med politikerne – når økonomernes

og embedsmændenes argumenter har taget over?” (Sørensen 2013), undersøger journalist Kasper Kildegaard Sørensen den aktuelle politiske kultur. Artiklen består af en kombination af Sørensens egen karakteristik af tingenes tilstand og vurderinger fra forskellige politikere og samfundsdebattører. Allerede underrubrikken slår Sørensens kritiske position fast: “Den økonomiske krise har skabt en debat, der er dikteret af embedsmandslogik og forestillingen om objektive svar på nødvendigheden”. Sørensen opstiller to scenarier. Det ene er en beskrivelse af det politiske miljø, “der var engang”, det andet er en beskrivelse af “tidens økonomiske debat”. Han lægger i sin første beskrivelse ud med, at “engang” handlede politik “om ideologi, om følelser, om klassekamp, om principper og om social retfærdighed”. Denne datidens politik var bestemt ved, at “den økonomiske logik blot var en delmængde som led i en større helhedsdebat”. Derfor var “politikere faktisk [...] politikere, og ikke blot folkevalgte embedsmænd”. Men ifølge Sørensen er det politiske nu ikke længere politisk, for i dag

“ bestemmes dansk politik af en ufravigelig økonomisk logik, som er født i Finansministeriet. Regeringstoppen taler om en nødvendig politik og de to store partier, Venstre og Socialdemokraterne, er stort set enige om den økonomiske krisepolitik [...] Store samfundsreformer legitimeres og begrundes med en opstillet uundgåelighed som reference – og man må forstå på den brede samfundsdebat, at der kun findes én objektiv, videnskabelig, værdineutral vej ud af den finansielle sump, vi som nation er sunket ned i. (Sørensen 2013)

Nødvendigheden benyttes til at fremstille “én objektiv, videnskabelig, værdineutral” løsning på de økonomiske udfordringer, det danske samfund står overfor. Den almindelige dansker forstår muligvis ikke reformernes bevæggrunde, men da disse er nødvendige i alle tilfælde, er den enkeltes forståelse og accept af dem egentlig overflødig.

“Jeg er blevet politisk hjemløs” fra 2014 er titlen på et debatindlæg, forfattet af den venstreorienterede fotograf og samfundsdebattør Jacob Holdt og bragt i *Kristeligt Dagblad*. Holdts hjemløshed skyldes to ting: Den demokratiske samtale i almindelighed og Regeringens forslag til reformer af ulandsbistanden i særdeleshed.

“ Værdipolitiske budskaber er helt fraværende i debatten om nu at tage 20 pct. fra verdens fattige, fordi politikernes vigtigste projekt ikke længere er at værne om menneskelige værdier, men om en økonomi, som allerede er blandt verdens stærkeste i kraft af fortidens fremsynede satsning på velfærdsstat og lige muligheder også for de svageste. (Holdt 2014)

Den specifikke sag benytter Holdt som eksempel til at illustrere et mere alment problem, nemlig politikernes prioritering af økonomisk værdi over menneskelige værdier. Holdt giver æren for den danske økonomis styrke til velfærdsstaten og inklusion af “de svageste”. Det, han italesætter som fundamentet for Danmarks velstand, bliver dermed til et argument mod nedskæringerne i U-landsbistanden: Danmark er blevet stærkt, fordi de svage har fået en chance. Den chance vil med forslaget

blive frataget verdens fattige, og ikke bare de i særdeleshed, men verden i almindelighed vil derved blive dårligere stillet.

Holdt taler gennem artiklen om, at “Nødvendighedens politik har gennemsyret den demokratiske samtale i lang tid”, samt at “Hjælpen til verdens fattigste var et af de sidste værdipolitiske ståsteder, som nu er blevet underlagt ’nødvendighedens politik” (Holdt 2014). Karakteristisk for nødvendighedens politik er for Holdt, at politiske værdier “næsten [er] usynlige i den politiske debat”. Desuden er “den mest udbredte argumentationsform i dag [...], at et tiltag betaler sig”, altså at det kan legitimeres i et økonomisk perspektiv. Konsekvensen ved denne praksis er ifølge Holdt, at formen og indholdet af den politiske samtale ikke gør befolkningen i stand til at se alternativerne og til at tage aktivt del i diskussionerne. Politikerne har et ansvar for, at vi er endt i en situation, hvor den politiske samtale har tabt værdierne på gulvet. Nødvendighedens politik leder ifølge ovenstående citat til en politisk afkobling af befolkningen: De ser ikke andre muligheder end den nødvendige politik, de præsenteres for, hvorfor de ikke tager del i samfundsdebatten. I formuleringen, om at befolkning ikke længere kan se alternativerne, ligger desuden implicit, at der er alternativer til den førte politik. Grundlaget, hvorpå disse skal diskuteres og vurderes, er dog ikke til stede.

Under overskriften “Reformerne gjort til totalitær nødvendighed” bragte *Jyllands-Posten* den 4. august 2013 et længere interview med forfatter Kirsten Thorup (Borg og Pihl-Andersen 2013). Interviewet kredser primært om Thorups syn på de reformer, der gennemførtes i tiden omkring 2013, og hun nævner selv kontanthjælpsreformen, SU-reformen og tilbagetrækningsreformen. Thorups kritik er todelt. For det første er hun generelt kritisk over for reformerne, ikke så meget på grund af deres faktiske indhold og reguleringer, men mere med udgangspunkt i den måde, de italesættes på – og selv omtaler de berørte borgere. Desuden er hun kritisk over for den konsekvens, hun observerer ved reformernes nødvendighedslegitimering, nemlig at de fører til demokratisk apati i befolkningen. I forhold til første kritikpunkt, at reformerne adskiller i stedet for at samle den gruppe, de omhandler, siger hun: “Før i tiden sagde man, at et samfund kan måles på, hvordan man behandler de dårligst stillede. Den tankegang er jo helt væk. Nu har man en helt anden retorik omkring de svage og udsatte. De bliver omtalt på en meget negativ måde i forbindelse med reformerne” (ibid.).

Thorup eksemplificerer med Dovne Robert, Fattig-Carina, forkælede studerende, fjumreår, cafepege og ældrebyrden, der alle ses som udtryk for nedladende og stigmatiserende omtale af dem, reformerne øver indflydelse på. I interviewets afslutning gør Thorup det klart, at hun ikke er imod “reformer som sådan, men den slagside i retning af social uretfærdighed og stigmatisering af de grupper, der berøres”. Hendes første kritikpunkt er således den stigmatisering af bestemte befolkningsgrupper, der finder sted i forbindelse med reformernes indførelse.

Thorups andet kritikpunkt er den demokratiske degenerering, hun noterer sig som konsekvens af reformerne. Hun udtrykker i den forbindelse en generel magtesløshed og resignation på egne og samfundets vegne i forhold til den deliberative debat:

“ Der er jo tiltag i reformerne, der godt kan være fornuftige. Men det, jeg hentyder til, er den der generelle ensretning, som gør, at man som borger føler sig magtesløs. Man føler sig udelukket fra debatten, fordi der kører en massiv retorik om, at reformerne og de økonomiske stramminger ikke bare er tvingende nødvendige, men også den eneste vej ud af krisen. (Ibid.)

Andetsteds i interviewet uddyber Thorup de konsekvenser, hun ser ved nødvendighedens politik:

“ Som almindelig borger oplever man, at det nærmest er uanstændigt at protestere mod noget, der er en absolut nødvendighed. Man får tudet ørerne fulde af, at der ikke er noget alternativ til reformerne. Man skal bare bøje nakken andægtigt og sige: Ja, selvfølgelig, vi er nødt til at lave de reformer på grund af den økonomiske krise. Det fører til en følelse af afmagt hos den enkelte borger. (Ibid.)

Formuleringen om at borgerne bare skal “bøje nakken andægtigt” og parere ordre, bidrager til at konstituere offergørelsen. Samme formuleringer illustrerer desuden Thorups andet kritikpunkt, nemlig at befolkningen som konsekvens af regeringens nødvendighedsargumentation føler sig afkoblet den politiske proces og i forlængelse heraf afmægtige.

Selv om de tre tekster alle bruger nødvendighedens politik som et våben, vendt mod regeringen, så er der ikke kongruens i deres opfattelse af, hvad denne praksis dækker over. For Holdt er nødvendighedens politik karakteriseret ved regeringens fejlslagne afvejning af økonomiske og værdifunderede argumenter. I forhold til konsekvenserne af den politiske praksis er teksterne mere på bølgelængde, idet de ser afkobling af borgerne og deraf følgende frustration som reaktion. I Thorups optik fører nødvendighedens politik desuden til en stigmatisering af i forvejen marginaliserede befolkningsgrupper. Set fra Latours position er det just denne inkongruens, ikke blot mellem regeringen og dens kritikere, men også internt mellem de forskellige kritikere, der gør deres talen politisk. Det, der kunne ligne (endnu) et nederlag for enigheden i gruppen, bliver dermed snarere til en bekræftelse på genoptagelsen af den stadige genforhandlingsproces, der aftegner og betinger gruppens identitet.

Kritikernes moddiskurs voksede sig relativt hurtigt så stærk, at regeringen måtte handle, hvilket de gjorde ved at ændre argumentativ praksis. Hermed er vi fremme ved nødvendighedens tredje fremtrædelsesform i denne debat, nemlig som et spøgelse.

Nødvendighed som spøgelse

I 2013 og 2014 optræder nødvendighedens politik metaforisk som et spøgelse, som regeringen afviser at have set eller mødt, men som alligevel går igen i deres tale. Spøgelset viser sig i Helle Thorning-Schmidts pressemøde i maj 2013 (Thorning-Schmidt 2013), i Margrethe Vestagers afvisning af brugen af nødvendighedsargumenter i *Berlingske* april 2013 (Sørensen 2013), i Margrethe Vestagers optræden i *Deadline* i august 2014 (Deadline 2014) og i et *Information*-interview med Lars

Goldschmidt fra 2014 (“Læserne spørger” 2014), hvor han var socialdemokratisk folketingskandidat. Vi opholder os i det følgende ved det første af de nævnte.

Mod afslutningen på Thornings-Schmidts pressemøde den 28. maj 2013 citerer en journalist Margrethe Vestager for at sige, at regeringen ikke fører den nødvendige, men den rigtige politik, mens Bjarne Corydon samtidig citeres for at sige, at regeringens politik er nødvendig. Journalisten afslutter med spørgsmålet: “Hvem er statsministeren mest enig med?”. Thorning-Schmidts svar er det længste, hun giver på pressemødet, og hermed er vi tilbage ved den passage, vi citerede fra tidligere. Hun åbner med at afvise opdelingen mellem rigtig og nødvendig og fortsætter:

“Jeg synes, det er godt af og til at gøre dét, der er nødvendigt. Det kan være nødvendigt at rydde op på sit værelse, det kan være nødvendigt at gå i skole. Det kan være nødvendigt at rydde op i dansk økonomi. Der er mange ting, som er nødvendige. Amerikanerne har et udtryk som hedder: You gotta do what you gotta do! Og det, synes jeg sådan set, er rigtig fornuftigt, at man af og til gør dét, der er nødvendigt. (Thorning-Schmidt 2013)

Med anaforen “det kan være nødvendigt” sideordner hun at rydde op på sit værelse, at gå i skole og at rydde op i dansk økonomi. Formuleringerne om værelsesoprydning og skolegang installerer en forståelsesramme, der trækker på en forældre/barn-relation. Thorning-Schmidt tilbyder at forstå dansk økonomi inden for samme simple ramme. Med ytringen: “Der er mange ting, som er nødvendige”, gør hun klart, at det er et helt almindeligt og ukontroversielt begreb. Det er dermed ikke hendes regering, der har opfundet nødvendighed. Herefter parafraserer hun John Steinbeck-citatet “I know this – a man got to do what he got to do.” (Steinbeck 1939, 150). Dette sætningsidiom henviser både i sin oprindelige og sin omskrevne form til situationer, hvor en person finder det nødvendigt at handle på en i udgangspunktet ikke ønskværdig måde for at sikre et fremtidigt gode. Thorning-Schmidt slår citatets pointe fast og understreger, at hun synes, det er “rigtig fornuftigt, at man af og til gør dét, der er nødvendigt”. Derefter følger en passage, hvor hun lister økonomisk oprydning, sikring af beskæftigelse og en vækstplan som nogle af de initiativer, regeringen har fundet nødvendige. Hun slår igen fast, at hun “ingen problemer [har] med, at man gør dét, man skal gøre”. Thorning-Schmidts svar fortsætter mere konkret med en legitimering af regeringens brug af nødvendighedsargumenter: “Men dét, der også har været i diskussion, det er, om det nødvendige så er upolitisk, og det har jeg utrolig svært ved at forstå, fordi det er jo helt tydeligt, at vi gør tingene på vores måde, at vi har gennemført en dagpengeændring, som vi gennemfører på vores måde”.

Citatet indeholder to centrale aspekter i forhold til forståelsen af hendes forsvar. Det første er den indledende henvisning til en diskussion, og det andet er hendes efterfølgende fremlæggelse af baggrunden for de politiske beslutninger. I forhold til første aspekt henviser Thorning-Schmidt til en diskussion omhandlende nødvendighed som upolitisk. Hun tydeliggør her, at hun opfatter spørgsmålet om nødvendighed som del af en større diskussion – og at det svar, hun er ved at give, er et indlæg i den. Hendes ytring må derfor tolkes som en reference til den kritiske moddiskurs, vi analyserede i forrige afsnit. Det er desuden en understregning af, at dis-

kursen omkring nødvendighed som sværd, særligt kritikken af det afpolitiserende, var en etableret diskurs.

Indtil dette punkt har Thorning-Schmidt forholdt sig til nødvendighed på et abstrakt og principielt plan. Det ændrer sig herfra, hvor hun i stedet forholder sig til Regeringens konkrete politiske ændringer. Med epiforen “på vores måde” markerer hun, at “tingene”, “en dagpengeændring” og “en vækstplan” er gennemført i fuld overensstemmelse med regeringens værdier og verdenssyn. Det samme gør sig gældende for folkeskolereformen, “som vi synes er hammer nødvendig”. Begrundelsen er, at “vores børn skal lære noget mere”, og at regeringen ikke vil “svigte en masse børn i skolen”. På denne måde gør Thorning-Schmidt det abstrakte spørgsmål om nødvendighedens berettigelse som hjemmel i politiske debatter til et konkret spørgsmål om børns tarv: Hvis man ikke går ind for nødvendighedens politik, vil man implicit “svigte en masse børn”. Hun gør det til et spørgsmål om, hvorvidt man er for eller imod de nævnte konkrete ændringer, og altså ikke til et spørgsmål om, hvorvidt man principielt accepterer begrundelserne for disse ændringer. Svaret på det indledende spørgsmål – om hun er mest enig med Vestager eller Corydon – afsluttes på følgende måde: “Vi synes, det er rigtig nødvendigt, men alle kan jo også se, at vi gør det på vores måde og i øjeblikket forhandler ud fra de forskellige politiske positioner. Så jeg har altså ingen problemer med ordet nødvendig. Jeg synes tværtimod det kan være godt og rigtigt, at man af og til gør dét, man skal gøre”.

Hun relativiserer her nødvendigheden med formuleringen “vi synes”. Der er altså ikke tale om en nødvendighed i absolut forstand, men derimod en nødvendighed lokalt forankret i Regeringen Thorning-Schmidt. At “alle” kan se, at regeringen gør tingene på sin måde, er med tanke på kritikken i bedste fald en overdrivelse. Til allersidst gør hun det igen klart, at hun “ingen problemer [har] med ordet nødvendig”. Set i lyset af de konkrete politiske beslutninger, hun har nævnt tidligere i svaret, kan denne formulering tillige ses som et forsvar for regeringens fremlæggelse og begrundelse af reformerne. Hendes argument er, at regeringens politik ikke kan være upolitisk, da den er udført i overensstemmelse med regeringens synspunkter: Der ligger politiske overvejelser til grund for regeringens politik. Der er derfor ingen negative konsekvenser ved, at regeringen har ført en nødvendig politik. Det er snarere en god ting. Kritikerne ser spøgelse.

Afrunding

Politiske debatter er identitetsskabende og identitetsforhandlende, hvorfor forestillingerne om, hvad det vil sige at være dansk, hænger sammen med de måder, hvorpå der tales politisk. Det blev særligt tydeligt under nødvendighedsdebattens balancegang på kanten af det deliberative. Vi satte os i udgangspunktet to mål for undersøgelsen af debatten om brugen af nødvendighed i politisk argumentation, sådan som den udspillede sig i dansk offentlighed fra 2011 til 2015. For det første ville vi vise, hvordan denne debat, blandt andet i kraft af dens eksplicite tematisering af, hvad det vil sige at tale politisk, giver et eksemplarisk indblik i, hvordan kollektive identiteter formes af den debat, der omhandler deres muligheder for at handle. Kritikken af den daværende regerings reformbegrundelser var uløseligt

sammenvævede med overvejelser over, hvad disse begrundelser ville betyde, ikke bare for fordelingen af goderne mellem danskerne, men også for, hvad det overhovedet vil sige at være dansk. Kritikken hævdede således ikke kun, at nødvendighedsargumentet afpolitiserer, idet det fjerner selve debattens mulighed, men også, at denne afpolitisering truede den danske identitet som sådan. Vi har set, hvordan Thorup udpeger nedgørelse og udskillelse som konsekvenser, mens Holdt taler om forvandlingen af Danmark fra humanitær stormagt til “en lille bitter nation”.

For det andet ville vi vise, hvordan nødvendighedsdebatten forvandlede sig over tid, i overskriftform fra skjold til sværd til spøgelse. Enkelte momenter i denne serie af transformationer udviser, hvad nogle kunne fristes til at kalde demokratisk underskud: Ved at gemme politiske prioriteringer bag nødvendighedsargumentets skjold af tilsyneladende ufravigelig logik, forsøgte regeringen at immunisere deres rationaler mod indvendinger og alternativer. Men betragtet som en helhed viser serien af transformationer i brugen af nødvendighed faktisk det modsatte af demokratisk underskud. Gennem de forskellige kritikker af argumentationsformen ser vi således, hvordan medlemmer af gruppen modsætter sig disse forsøg på at tegne gruppens omrids. Idet nødvendighedsargumenterne forsøger at transformere debatten og dermed den gruppe, der formes af debatten, svarer gruppen igen og transformerer nødvendighedens funktion fra et skjold til et sværd.

Så hvad betød nødvendighedsdebatten for dansk identitet? Var den farlig? Potentielt truer dens afpolitiseringer i logikkens navn selve den politiske samtale, i hvert fald som Latour opfatter den. Kollektivets paradoksale dobbelte bedrag forudsætter, at der kan tales uden tvingende nødvendigheder:

“ If we are to accomplish the impossible feat of (re)composing a group from a multiplicity or, equally impossible, making a plurality obey a common order, it is necessary above all not to start with beings with fixed opinions, firmly established interests, definitive identities and set wills. (Latour 2003, 159)

Nødvendighedsargumenter kan bremse den stadige gentegning af en gruppes foranderlige omrids og dermed fastfryse gruppens identitet. Men i denne konkrete case sagde gruppen fra; nødvendighed nærmede sig den politiske tales grænser og dermed gruppedynamikkens grænser, men lykkedes ikke med at overskride dem. Dele af gruppen sagde fra på måder, der tvang regeringen til at likvidere nødvendighedsargumentationen, hvorefter de forsøgte at uddrive dens spøgelse. Som helhed betragtet vidner nødvendighedsdebattens transformationer derfor om, at den danske identitet er parat til og har plads til at kæmpe for retten til den politiske tales langsommelige omkredsede og digressive snirklen. Heldigvis, kunne man tilføje.

Noter

- 1 Som en opmærksom reviewer bemærkede, kunne artiklens læsninger af forholdet mellem værdier, argumenter og identitetsdannelse tilføres interessante dimensioner ved at blive bragt i dialog med nyretorikkens begrebsapparat (jf. Chaïm Perelmans *Retorikken Rige* og Hanne Roers glimrende indføring i Perelmans værdihierarkianalyse i hendes “Nyretorik, værdier og strate-

gie” (2014)), en dialog, der imidlertid peger ud over denne artikels rammer.

Litteratur

- “Læsere spørger: Lars Goldschmidt”, i *Information* 5. april 2014.
- Aristoteles (2007): *Retorik*, København: Museum Tusulanums Forlag.
- Borg, Orla & Axel Pihl-Andersen (2013): “Reformerne gjort til totaltær nødvendighed” (interview), i *Jyllands-Posten* 4. august 2013.
- Burke, Kenneth (1945): *A Grammar of Motives*, New York: Prentice Hall .
- Cruse, Alan (2000): *Meaning in Language*, New York: Oxford University Press.
- Deadline (2014), DR2, 12. august 2014.
- Harman, Graham (2014): Bruno Latour: *Reassembling the Political*, London: Pluto Press.
- Holdt, Jacob (2014): “Jacob Holdt: Jeg er politisk hjemløs” (debat), i *Kristeligt Dagblad*. 7. november 2014.
- Latour, Bruno (2003): “What if we Talked Politics a Little”, i *Contemporary Political Theory* 2, s. 143–164.
- Perelman, Chaïm (2005): *Retorikkens rige*, København: Hans Reitzels Forlag
- Regeringen (2011): *Et Danmark der står sammen: Regeringsgrundlag*, Statsministeriet, http://www.stm.dk/publikationer/Et_Danmark_der_staar_sammen_11/Regeringsgrundlag_okt_2011.pdf (16. juli 2016).
- Regeringen (2012): *Danmark i arbejde - udfordringer for dansk økonomi mod 2020*, Finansministeriet, <http://www.fm.dk/publikationer/2012/danmark--i-arbejde/> (16. juli 2016)
- Reuters (2012): “Corydon advarer Venstre mod borgerlig fundamentalisme”, i *Reuters Finans* 26. januar 2012.
- Roer, Hanne (2014): “Nyretorik, værdier og strategier”, i *Retorikkens Aktualitet*, 3. udgave, København: Hans Reitzels Forlag.
- Skinner, D. R. (2009): *Rhetoric and the Politics of Necessity*, New York: ProQuest LLC
- Sørensen, Kasper Kildegaard (2013): “Hvad skal vi med politikerne – når økonomernes og embedsmændenes argumenter har taget over?”, i *Berlingske* 6. april 2013.
- Steinbeck, J. (1939): *The Grapes of Wrath*, New York City: Viking Press .
- Thorning-Schmidt, Helle (2013): “Pressemøde den 28. maj 2013”, Statsministeriet, http://www.stm.dk/_p_13892.html (16. juli 2016)

show how necessity arguments travel and transform across texts, genres and actors as well as across time, in that the necessity argument comes to serve radically different functions in this political debate. Drawing on Bruno Latour's ideas about the digressive and identity-forming potential of political talk, the article uses its readings to explore the relationship between the current public debate and negotiations of Danish identity.

Camilla Møhring Reestorff: "The Affective Intensification of Denmark: Border Controls on Facebook"

Through a study of the nine Danish political parties and the nine party leaders' Facebook updates in the period between the 4th of January and the 16th of September 2016, this article investigates the affective structures that impact and intensify the debate about border control, refugees and immigrants. The article follows and studies the affective rhythms and the seriality that results in demands of more affect and heightens the affective investment in the notion of Denmark.

Carsten Madsen: "The Queen's Representation of "Danishness": Constituting National Identity in Queen Margrethe II's New Year's Address"

This article uses Maurice Charland's criticism of constitutional rhetoric and Jacques Derrida's deconstruction of representational logic to analyse the formal and pragmatic status of Queen Margrethe II's annual New Year's Address. The main goal of the article is to show how the rhetoric of the address seeks to constitute national identity in the Danish population by suppressing an irreducible otherness at the judicial and cultural core of the nation's constitutional monarchy.

Anette Vandsø: "Eating Denmark: The Implied Visions of 'Another Denmark' in the 'Meat Ball Case' from Randers and the New Nordic Cuisine"

In January 2016 two very different food related events drew headlines in the Danish and the international press: On the one hand readers could read about the political agreement made by the local politicians in the Danish town of Randers, stating that all public institutions must serve pork, and on the other about the Danish elite restaurant and main exponent of New Nordic Cuisine, Noma's massive success in Australia. This article investigates the salient similarities and differences between the way the two cases relate food and national and regional identity.

Kim Toft Hansen and Jørgen Riber Christensen: "Norskov: Another Frederikshavn"

In this article we examine the visual portrayal of Frederikshavn in the TV drama *Norskov* (2015), in which the town is more than just a provincial backdrop for the narrative. Based on production and policy studies, we illustrate the relationship between the real and the fictional town by describing the locative intentions behind the series during the production of the drama as well as the conspicuous intertextual consciousness that, perhaps surprisingly, appears not to be contrary to the creators' interest in spatial authenticity. In conclusion, we intend to show how a portrait of a town in a fictional work, by way of basic spatial orientation, may be in-